

הרב הראל דביר

איסור מוקצה בטלטול פלאפון בשבת

פתיחה

יש לדון האם ובאילו תנאים מותר לטלטל פלאפון בשבת. בירור זה משליך על מצבים שונים, לדוגמה, אנשים רבים משתמשים בפלאפון כשעון מעורר, ומציאות זו מעוררת את השאלה האם מותר להם להשתמש בו גם בשבת, בהנחה שאין צורך ללחוץ על כפתור לכבותו.¹ מלחמת 'חרבות ברזל', שבשעת כתיבת המאמר עודנה בעיצומה, עוררה צורך בנשיאת פלאפון גם מסיבות ביטחוניות שונות, לחברי כיתות כוננות וכדומה, ויש לברר האם בנסיבות אלה יש לטלטל בשינוי או שניתן לטלטל את הפלאפון כבחול (בכל מקרה, יש להצניעו ככל האפשר, הן משיקולי 'מראית עין' הן כדי לשמור על צביון השבת). שאלה נוספת השייכת לכאן אך קובעת מקום לעצמה והמאמר לא יעסוק בה, היא כיצד להתייחס לשינויים אלקטרוניים זעירים בתצוגת הפלאפון שנגרמים מטלטול זה, ואני מקווה לעסוק בה בקרוב.

א. גדרי כלי שמלאכתו לאיסור ומוקצה מחמת חסרון כים

בהלכה יש הבחנה בין כמה סוגי מוקצה, ושניים מהם נוגעים לדיוננו: כלי שמלאכת לאיסור ומוקצה מחמת חסרון כים. **כלי שמלאכתו לאיסור** הוא כלי המיועד למלאכה האסורה בשבת, ומותר לטלטלו לצורך גופו, כלומר לצורך שימוש בגופו של הכלי, ומקומו, כלומר לצורך שימוש במקום שבו נמצא הכלי, ואין לטלטלו לצורך הכלי עצמו. כך מבואר במשנה ובגמרא,² ברי"ף³ ברמב"ם,⁴ ברא"ש⁵ וב'טור' וב'שלחן ערוך'.⁶ לעומת זאת, יש קבוצה של כלים שאסור לטלטלם אף טלטול לצורך גופו ומקומו, והם מכונים **מוקצה מחמת חסרון כים**.⁷ בביאור מהותם של כלים אלו, כתב רש"י (שבת קכג ע"ב ד"ה ויתד): 'דהנך קפיד עלייהו ומיחד להם מקום, דלא חזו למלאכה אחרת'. מלשונו אפשר

1. וכגון שהצפוף מפסיק לאחר דקה, או שטומנים את הפלאפון במקום מוצנע בבית שממנו אין הצפוף נשמע.
2. שבת קכד ע"א.
3. רי"ף, שבת מח ע"א בדפיו.
4. רמב"ם, הל' שבת פכ"ה ה"ג.
5. רא"ש, שבת פי"ז ס' ד.
6. טור ושו"ע, או"ח ס' שח סעי' ג.
7. שבת קכג ע"ב; והביטוי מופיע שם קנז ע"א.

להבין שיש שני מרכיבים בהגדרת הכלי כ'מוקצה מחמת חסרון כיס': א) ההקפדה. ב) ייחוד מקום.

ב. בירור שיטת הפוסקים אם ייחוד מקום הוא תנאי להגדרת 'מוקצה מחמת חסרון כיס'

לכאורה ההקפדה היא סיבה לכך שאין מטלטלים כלי זה לצורך גופו, וייחוד המקום הוא הסיבה שאין מטלטלים אותו לצורך מקומו, ונמצא שאינו ראוי לטלטול המותר בשבת, ולכן הוא אסור בטלטול אפילו לצורך גופו ומקומו. ואולם, עניין ייחוד המקום נזכר בפירוש בגמרא (שבת קכג ע"א): 'הכל מודים בסיכי זיירי ומזורי, דכיון דקפיד עלייהו - מייחד להו מקום, וכתב שם רש"י: 'דקפיד עלייהו - האומן, שלא יתלכלכו ושלא יתעקמו. מייחד להם מקום - מקצה להן בידיהם'. מדברי רש"י הללו נראה שייחוד המקום אינו עניין בפני עצמו, והוא לא נזכר בגמרא אלא כסימן וביטוי לכך שאין משתמשים בכלי וש'מקצים' אותו, ולכן הוא מוקצה בדרגה חמורה. מלבד פשוטות לשון רש"י, יש להוסיף שהביטוי 'מקצה להן בידיהם' נזכר במקום נוסף ברש"י⁸ בהקשר של הקצאה משימוש, ושם אין הדבר תלוי בייחוד מקום כלל. אם כן, יש לומר שסיבת האיסור לטלטל מוקצה מחמת חסרון כיס לצורך מקומו אינה היותו מוקצה אף מסוג טלטול לצורך מקומו, כפי שהוצע לעיל, אלא שמרוב הקצאתו לא התירו בו טלטול אף באופן זה. ובאמת הרא"ש⁹ השמיט את עניין ייחוד המקום, ורק כתב:

אמר אב"י חרבא דאושכפי וסכינא דאשכבתא וחצינא דנגרי כיתד של מחרישה דמי. טעמא דהני משום דקפדי עלייהו שלא יפגמו, וכן נמי סכין של מילה ואיזמל של ספרין וסכין של סופרים שמתקנין בהן קולמוסין, כיון שמקפידין מלעשות בהן תשמיש אחר אסור לטלטלן בשבת.

מדבריו משמע שייחוד מקום אינו תנאי להחשבת הכלי כמוקצה מחמת חסרון כיס. בעקבותיו הלכו ה'טור' וה'שלחן ערוך'¹⁰ והשמיטו גם הם את ענין ייחוד מקום. לפי המתבאר, ייתכן שאין בזה מחלוקת בין רש"י לרא"ש, שכל שמקצהו משימושים אחרים, זה גופא ייחוד המקום. כך נראה גם מדברי הרמב"ם (הל' שבת כה, ט), שהשמיט גם הוא את עניין ייחוד המקום, וכתב:

כל כלי שמקפיד עליו שמא יפחתו דמיו, כגון כלים המוקצים לסחורה, וכלים היקרים ביותר שמקפיד עליהן שמא יפסדו - אסור לטלטלן בשבת; וזה הוא הנקרא מוקצה מחמת חסרון כיס, כגון המסר הגדול, ויתד של מחרישה, וסכין של טבחים, וחרב של אושכפים, וחציין החרשים, וקורנס של בשמים וכיוצא בהן.

כל זה, לכאורה, שלא כדברי ה'בית מאיר'¹¹ שכתב שכיס של מעות אינו מוקצה מחמת חסרון כיס אף אם מקפידים עליו ואין משתמשים בו לשימושים אחרים, כיוון שאין

8. רש"י, ביצה מ ע"ב ד"ה איבעית אימא.

9. רא"ש, שבת פי"ז ס' ד.

10. טור ושו"ע, או"ח ס' שח סעי' א.

11. בית מאיר, או"ח ס' שי סעי' ז (הובא במשנ"ב ס' שי ס"ק כז ובשעה"צ ס' שי ס"ק ט).

מייחדים לו מקום מיוחד. ולפי המתבאר אין עניין המקום אלא סימן לכך שהכלי מוקצה משאר שימושים, ואינו תנאי בהגדרת הכלי כמוקצה מחמת חסרון כיס. ומדברי הרש"ז אורבך¹² נראה שהבין שאף לדעת ה'בית מאיר', אין ייחוד המקום אלא סימן להקצאה גמורה.

ג. דין פלאפון כדין 'כלי שמלאכתו לאיסור'

בפלאפונים המצויים בזמננו, 'חכמים' ו'טיפשים' כאחת, ברוב המקרים המציאות היא שאין מקפידים עליהם מלהשתמש בהם לפעולות אחרות חוץ ממלאכתם, כגון: שימוש בפלאפון לגירוד בפצע או במקום מגרד בגוף, נתינה לילדים קטנים, וכדומה. ואף שלא כל אדם רגיל בפעולות אלו, מכל מקום נראה שעצם העובדה שלא מקפידים על פלאפון מלהשתמש בו לפעולות אלו מלמדת כי אין הוא מוקצה מחמת חסרון כיס אלא כלי שמלאכתו לאיסור, ומותר בטלטול לצורך גופו ומקומו. ותעיד על כך הדוגמה המוכרת של פטיש, הנידון ככלי שמלאכתו לאיסור ומותר לטלטלו לפצה בו אגוזים. ואף על פי שבזמננו פיצוח אגוזים בשבת אינו שכיח כל כך, וגם כשכן מפצחים, בדרך כלל משתמשים במפצח אגוזים - ההיתר נשאר במקומו, ואף אם נאמר שבעבר לא השתמשו במפצח אגוזים, סוף סוף, דין זה הובא גם ב'טור' וב'שלחן ערוך'.¹³ אף ההיתר לטלטל מחט כדי ליטול בה את הקוץ הובא ב'טור' וב'שלחן ערוך'.¹⁴ ואף שבסתמא המחט אינה עומדת כלל לנטילת הקוץ אלא למלאכתה, ושימוש בה לתכלית זו הוא חריג ביותר.

ד. השלכות שונות להגדרה זו

לפי הגדרה זו, נראה שמותר לפני כניסת השבת לסדר בפלאפון את השעון המעורר שיצלצל בשבת בבוקר, ובהגיע שעת צלצולו לקחתו ולהטמינו במקום מוצנע לשם שמירה על השקט, שכן זהו טלטול כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו. ונראה שאין הבדל בין כלי שמפריע פיזית לאפשרות השימוש לכלי שצלצולו מפריע. והרי גם בטלטול לצורך שימוש במקומו הפיזי של הכלי, לרוב אין פירוש הדבר שהמוקצה חוסם ומונע את האפשרות לעשות מה שצריכים, אלא רק הופכו לפחות נעים; שהרי לא מצינו שום הסתייגות בכל היתר הטלטול לצורך מקומו, שמותר רק אם צריך באופן ספציפי את המקום שבו נמצא המוקצה, אלא התירו בסתם, ולא אסרו אלא טלטול לצורך המוקצה. והנה, בשו"ת 'אגרות משה' (או"ח ח"ה סי' כב אות לא) כתב:

כלי שמלאכתו לאיסור המונח במקום שאינו מתאים לכבוד השבת, לדוגמא עט המונח על השולחן בשבת, אם מותר להסירו מחמת כבוד השבת, וחשיב ליה כטילטול צורך גופו ומקומו. תשובה: טילטול כזה לא חשיב כטילטול לצורך מקומו, וזה גופא כבוד שבת, שאינו מטלטל דבר שנאסר לנו בטילטול.

12. שמירת שבת כהלכתה, פ"כ הערה נב; וכן במקורות נוספים שצינו בספר דור המלקטים שבת, ח"ג עמ' 1532.

13. טור ושו"ע, או"ח סי' שח סעי' ג, ובפוסקי זמננו, כגון שמירת שבת כהלכתה, פ"כ סעי' ח ועוד.

14. טור ושו"ע, או"ח סי' שח סעי' יא.

לכאורה לא ברור, אם כן, מדוע לא נכתב דין כזה. זאת ועוד: בגמרא¹⁵ ובפוסקים בכל מקום, הדוגמה לטלטול האסור בכלי שמלאכתו לאיסור היא טלטול לצורך המוקצה. ובנידון של צלצול המפריע, וכן בנידון שנשאל בו ה'אגרות משה', סוף סוף מציאות המוקצה באותו מקום מפריעה לאדם, ונמצא שהוא צריך לפנות את המוקצה, ויש לו צורך באותו מקום פנוי מהמוקצה, ולא ברור כל כך, למה לא ייחשב הדבר כצורך מקומו. ובאמת רבים חלקו על ה'אגרות משה' והתירו: כן כתב להתיר בזה ב'שמירת שבת כהלכתה'¹⁶, וכן כתבו להתיר ב'ארחות שבת'¹⁷, ב'פסקי תשובות'¹⁸, בשו"ת 'אבני דרך'¹⁹, ובספר 'ויאמר אברהם'²⁰ ובשו"ת 'מלמדך להועיל'²¹ וכן כתב הרב ברוך וייספי²². לפי זה, יש לדון במי שעתיד לישון בחדר שמשמש גם לסעודת שבת, וחושש שאם ישאיר את הפלאפון שם מבעוד יום עלול הפלאפון להיפגע על ידי ילדים קטנים המשחקים שם, האם רשאי להניחו מבעוד יום במקום מוצנע ואחר הסעודה להביאו לחדר שישיין בו, שכן זהו טלטול לצורך גופו. והדבר מצוי בסוכה המשמשת גם לאכילה וגם לשינה. ובשו"ת מלמדך להועיל (שם) התיר זאת, וכן כתב הרב וייספי (שם), אך ב'ארחות שבת'²³ החמירו.²⁴

15. שבת קכד ע"א.
16. שמירת שבת כהלכתה, פכ"ח סעי' לד.
17. ארחות שבת, פי"ט סעי' כז.
18. פסקי תשובות, סי' שח סעי' י והערה 127.
19. שו"ת אבני דרך, חי"ג סי' עב; ויעוין שם שציין מקורות רבים לכך מפוסקי זמננו.
20. ויאמר אברהם (עדס), הל' מוקצה סי' שח סעי' נא אות ד.
21. שו"ת מלמדך להועיל, פי"ט סעי' לו.
22. ביטאון תורה ודעת, פרשות כי תצא-כי תבוא תשס"ז עמ' ז-ח; עמ' רנד-רמד בגרסה המאוחדת של כל גיליונות שנת תשס"ז. ויעוין עוד בספר הלכות שבת בשבת, ח"ב פכ"ד הערות 8-9 עמ' שלד-שלו, שהחמיר בזה, אך התיר הוצאת תפילין מחדר לצורך תשמיש המיטה, משום שמציאות התפילין בחדר אוסרת את כל המקום. ולא ברור לי מה ראה לחלק בין איסור הלכתי לשמש ובין חוסר אפשרות לישון כששעון מעורר מצפצף. ומה שהוכיח מהמאירי (שבת קנד ע"ב ד"ה יש) שכתב 'אין צורך מקומו נאמר אלא כשצריך למקומו ממש לישב בו', לכאורה אינו מוכיח לנידונו, שכן המאירי שם מתכוון לשלול הגדרת צורך של הבהמה כצורך מקומו, ואילו בנידונו מדובר בצורכי שבת ועונג שבת של האדם עצמו, אלא שהשימוש אינו פיזי, ולא זו המציאות שהמאירי התכוון לשלול בדבריו. ויש לדון גם על עצם הגדרת תפילין ככלי שמלאכתו לאיסור, בין היתר לאור תיאורי טלטול תפילין ביו"ט שבגמרא (ביצה טו ע"א), וראה שו"ע המקוצר, או"ח ח"ב סי' סז הערה כ, ואכמ"ל.
23. ארחות שבת, פי"ט הערה סה.
24. לא ברור אם כוונתם לאסור רק כשמטלטל את השעון לקרבו למיטה לפני ההליכה לישון או גם כשמניחו ליד המיטה לפני כניסת שבת, והאם כוונתם לחלק בין הגדרת הטלטול לפני ההליכה לישון כצורך גופו (שבכך החמירו בהערה סה) לטלטולו אחרי השינה (שבכך הקלו בסעיף כז הנ"ל) או שכוונתם אחרת. ומכלל דבריהם (שם, ובהערה כו שהפנו אליה בהערה סה) נראה שמשום מה כלל לא העלו על דעתם להגדיר את טלטול הפלאפון אל המיטה כצורך גופו (המתיר טלטול גם בכלי שמלאכתו לאיסור), ורק דנו האם הוא כלי שמלאכתו לאיסור או כלי שמלאכתו להתיר, ולכאורה לא ברור מדוע, וצ"ע.

ה. הלכה למעשה

נראה להלכה שיש להקל לטלטל פלאפון לצורך גופו ומקומו בשבת, ונראה שבכלל זה הרחקה מהמיטה כשמתעוררים כדי שהצפוף לא יעיר את בני הבית, שנחשבת טלטול לצורך מקומו. ויש אומרים שבכלל זה גם קירוב למיטה לפני השינה, שנחשב טלטול לצורך גופו. ויש להבהיר שכל זה בסתם, אך בפלאפון שמקפידים עליו במיוחד, בזה הולכים אחר דעת האדם עצמו, וכמבואר ב'מגן אברהם'²⁵ וב'משנה ברורה'²⁶ ובמקרה כזה הפלאפון יוגדר כמוקצה מחמת חסרון כיס, שאין לטלטלו אפילו לצורך גופו ומקומו.

25. מג"א, סי' שח ס"ק ב.

26. משנ"ב, סי' שח ס"ק ו.